

تأماژه به کوردو کوردستان

له قورئان و ژیاننامه ی پیغه مبه ردا

صلى الله
عليه
وسلم

د. عمر عبد العزيز

تهوه ره ی بابه ته کان:

به شی یه که م: ئاماژه کانی قورئان به باسی کوردو کوردستان:

- ۱- نوح و جودی و کوردستان.
- ۲- نه ته وه به زه بره که (قوم اولی باس شدید).
- ۳- هه ولی سووتاندنی ئیبراهیم پیغه مبه ر (ﷺ).

به شی دووه م: کوردو کوردستان له ژیاننامه ی پیغه مبه ردا

(ﷺ):

- ۱- (جابان) ی کوردیی یاوه ری پیغه مبه ر (ﷺ).
- ۲- مه یمونی کوری جابانی کوردیی.
- ۳- جابان و مه یمونی کوری، له سه رچاوه کانی فه رموده دا.
- ۴- مندالانی تری جابان.
- ۵- پیغه مبه ر (ﷺ) و پوشینی جل و به رگی کوردیی.
- ۶- ئاماژه به نه ته وه ی کوردو کلاشی کوردیی له فه رموده دا.

پیشہ کی

نکوئی له و راستیه ناکریت که قورئانی پیروز راسته و خو وشه ی (کورد) وه کو نه ته وه و (کوردستان) وه کو جوگرافیای تیدا نه هاتوه، هرچند تاکه کیویک که له قورئاندا ناوی برابیت، کیوی (جودی)یه، که ده که ویتته باکوری کوردستانه وه، نزیک شاری جزیره. به لام به پیی هندیک خویندنه وهی جوگرافیوی و وتو بچوونی ژماره یه که له رافه کارو موفه سسیره کانی قورئانی پیروز، له چند سوره تیکدا ئاماژه به کورد وه که نه ته وه و کوردستان وه که جوگرافیا و ناوچه که کراوه. ههروه ها له ناوخنای باسی به سه رهاتی چند پیغه مبه ریکدا - وه که ئیبراهیم و نوح (سلاوی خویان له سه ربیت)، له گه ل ئه و ولاتانه دا که تیدا ژیاون - ئاماژه به کورد و کوردستان وه که نه ته وه و جوگرافیا کراوه.

ههروه ها به پیی ئه و سه رچاوانه ی که فرموده کانی پیغه مبه ری ئیسلامیان کۆکردۆته وه (ﷺ)، ده قیکی فرموده له به رده ستدا نیه که راسته و خو له زاری پیغه مبه ره وه (ﷺ) وشه ی (کورد)ی تیدا هاتبیت، وه لی چند فرموده یه که له به رده ستدان که له زمانی سه حابه وه ئاماژه یان تیدا یه بۆ نه ته وه ی کورد .

به لأم ئه وهی که سه لمینراوو زانراوه ئه وه یه که پیغه مبه ر (ﷺ)
نه ته وهی کوردی ناسیوه و له نیومالیاندا باسی کوردو کارو به ره مه
دهستییه کانی کورد کراوه. چونکه عائیشهی هاوسه ری، باسی
جوړی پۆشاک و جل و بهرگی کوردی کردووه، هه ندیک له یارانیشی له
ته فسیری هه ندیک ئایه تدا ئاماژه یان به نه ته وهی کورد کردووه،
ئه وه ش ئه وه ده سه لمینیت که زانیارییه کانیان له پیغه مبه ره وه
(ﷺ) وهرگرتووه.

ئه م زانیارییه جیی گومان نیه، چونکه له سه رده می نه فامیداو تا
کاتی هانتی په یامی ئیسلام، چه ندین که سو بنه ماله له نه ته وه
غه یه ره به کان، له فارس و تورک و کوردو چه به شییه کان، به
مه بهستی بازگانیی بوویت، یان به هه ر هوکاریکی تر، چوونه ته
مه که که وه مه دینه و شاره کانی تری ئه وکاته ی حجازو عه ره بستان.

به نیسبه ت بوونی که سانیکی کورده وه له و شارانه دا، ئه وهی
گومانی تیدا نه ماوه، بوونی که سیکه به ناوی (جاپان)، که له گه ل
سه ره لدانی ئیسلامدا مسولمان بووه و بوته یه کیک له یارانی نزیکی
پیغه مبه ری خوا (ﷺ) و فه رموده ی لی گپراوه ته وه، به هه مان
شیوه کورپیکیشی به ناوی (مهیمون) له جیلی په یه ره وان و (تابعین)،

وهك (راوی)یەکی فەرمودەو بانگخوایکی ئیسلامیی، ناویانگی
زۆری هەبوو.

ئەمە ئەو دەسەلمیئەت کە ئەگەر لە سەردەمی نەفامیشدا
نەتەوێ کورد لای عەرەبەکانی دورگە زۆر نەناسرابێت، لە
سەردەمی جیگیربوونی پێغەمبەرەو لە شاری مەدینە، ئاشنایی
لەسەر کورد زیاد بوو.

بەهەر حال، لەم کورتە بابەتەدا هەول دەدەم لەبەر پۆشنایی
چەند ئایەتیکی قورئانی پیرۆز سەرچاوە تەفسیرەکاندا، هەرۆه
چەند فەرموودەیهک و بۆچوونی ڕاڤەکارانی فەرموودەدا، لە چەند
پرگەیهدا، تیشک بخەم سەر پەیوەندی نیوان کورد و ئیسلام و
کورد و پێغەمبەری ئیسلام (ﷺ)، بەهیوای کردنەوێ دەروازەیهک
بەرووی توێژەراندا.

بەشی یەكەم: ئاماژەکانی قورئانی پیرۆز بە باسی

کورد و کوردستان

یەكەم / نوح و جودی و کوردستان:

۱ - خوای گەرە لە ئاقاری باسی تۆفانە گەرەکە و چارەنووسی
نوح پێغەمبەر و هاوڕێکانیدا (سلاوی خویان لەسەر بیټ)، ڕوو بە

نوح ده‌فهرموی: ﴿فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ. وَقُلْ رَبِّ أُنزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ﴾ المؤمنون/۲۸، واته: هه‌رکات تۆو ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ل تۆن، له‌ سه‌ر که‌شتیه‌که‌ جی‌گی‌ر بوون، بلی: ته‌واوی سوپاسی شایان بو ئه‌و خوییه‌ی رزگاری کردین له‌ نه‌ته‌وه‌ سته‌مکاره‌کان. هه‌روه‌ها بلی: ئه‌ی په‌روه‌ردگارم! له‌ شوینو نشینگه‌یه‌کی پی‌رۆزو به‌فه‌ر دامبه‌زینه، تۆ باشترین که‌سیکی‌ت که‌ داده‌به‌زینی.

۲- جا به‌پیی ده‌قی خودی قورئانی پی‌رۆز، ئه‌و که‌شتیه‌ی که‌ پاش دامرکانه‌وه‌ی تۆفانه‌که‌، له‌سه‌ر کیوی (جودی) له‌نگه‌ری گرت، هه‌مان که‌شتی نووچه. ئه‌وه‌تا ده‌فهرموی: ﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ هود/۴۴. واته: ئه‌ی زه‌وی! ئاوه‌که‌ت هه‌ل‌لوشه، ئه‌ی ئاسمان! تۆش کۆتایی بی‌نه‌ به‌ باران. ئاوه‌که‌ رۆچوو و پی‌چرایه‌وه‌و نه‌ما، کار ته‌واو بوو، که‌شتیه‌که‌ له‌سه‌ر (جودی) له‌نگه‌ری گرت. پاشان وترا: نه‌ته‌وه‌ سته‌مکاره‌کان له‌وه‌ولا تر چن...!

۳- جا، به و پييه كه ناوى هيچ كيويكى تر له ناوچه كه و - ته نانه ت له دوورتر له ناوچه كه ش- به ناوى (جودى) نه بيستراوه، دلنيا ده بين كه ئه و (جودى) يه قورئان باسى ده كات، هه مان كيوى (جودى) يه كه له باكوورى كوردستاندا يه و كه وتوته نزيك شارى (جه زي ره).

جيى ئا مازيه كه له كتيبى ته و رات و له كو نترين ده قه به جي ماوه كانى سو مه رييه كانيشدا، هه ر به و جو ره باسى تو فاني نوح و ناوچه و شوينه كه و كاته كه ي كراوه، كه قورئان باسى ده كات، به كه مي ك جيا وازييه وه.

۴- له زوربه ي سه رچا وه كاندا ئه وه دووپات كراوه ته وه كه كه شتى نوح له شويني ك نيشته وه كه له كيوى (جودى) يه به ناوى (ثمانين) كه به كوردى پيى ده گو ترى (هيش تدا نه) ^۱، يان (هه شتيان) ^۲، دواتر ميژوونوسانى عه رب و تيان: شوينه كه ناوى (ثمانين) ^۳، به گومانى ئه وه ي كه (۸۰) كه س له كه شتيه كه دا بوون. دياره (هه شت) و (هه شتا)، و اته: (ثمان) و (ثمانين) يان لا تي كه ل بووه. به لام راستر ئه وه يه كه (هه شت) ه نه ك (هه شتا)، چونكه له ته و رات و (كتاب المقدس) دا هاتو وه كه نوح و سى كوره كه ي (سام) و (حام) و (يافش) و سى ژنه كانيان و خيزانى نوح (واته هه شت كه س بوون).

دواتریش ئەو شوینە بە کوردی لە بەر هەمان هۆ، ناوئراوە
(هیشتدانە) (هەشت دانە)، کە ئیستەش لە بناری چپای (جودی)
یە لە ئارارات.

شایانی باسە ئەوەی ئەمە دەسەلمینێت ئەوەیە کە سەرچاوە
ئەرمەنییەکان ئاماژە بە ناوی (تمنیس) لە بناری (کوردوق) دەکەن
لای (ئارارات)، کە هەمان کۆی جودی لێیە. بۆیە (ئەحمەد ابن
رستە)ی جوگرافیناس دەلێت: "یەکەمین گوند لە سەر زەوی، کە
پاش تۆفانی نوح دروستکرا، گوندی (باقەردی) بوو، نوح پینغەمبەر
(علیه السلام) دروستی کرد، هەر کەس لەو بروادارانەی لە گەلی
بوون، یەکی خانوویەکی بۆ دروستکردن. ئەو گوندە تا ئیستەش
پێی دەلێن: (سوق الثمانین).^۴"

۵- بە پێی ئایەتی یەکەم کە نوح (علیه السلام) تیایدا داوا یەک
دەکات و دەلێت: (خوایە! لە سەرزەوییهکی بە پیت و بە فەردا
دامبەزینە)، خۆی گەرەش کۆی (جودی) دیاری دەکات، کەواتە
ئەو کۆیە و ئەو شوینەش کە ئەو کۆیە تێدایە، موبارەک و بە فەردا
بە پیتە. چونکە دوعای پینغەمبەران - بە تاییبەتی - نوح - کە یەکیکە
لە پینغەمبەران (أولو العزم) - گێرایە و ناگونجیت دوعا و پارانە وە

پینغه مبهریکی کۆلنه ده‌ری وا- که هه‌زار سال له پیناوی گه‌یاندنی
ئاینی خوادا، په‌نجی کیشا- گه‌را نه‌بیت و خوی میهره‌بان نه‌و
داوایه‌ی وه‌رنه‌گری و پادا‌شتی نه‌داته‌وه.

بۆیه له‌م پینشه‌کییه مه‌نتقییه‌وه د‌لنیا ده‌بینه‌وه که نه‌و ئایه‌ته‌ی
قورئانی په‌رۆز، نه‌و ته‌فسیره هه‌لده‌گریت، که: کئوی (جودی) و
ناوچه‌که، به‌شیکه له‌و شوینانه‌ی که خوی گه‌وره فه‌پو پیتی
تبخستوه، چونکه شوینی تریش هه‌ن که وه‌صف کراون به
موباره‌ک، وه‌ک مه‌ککه‌ی په‌رۆزو مزگه‌وتی (ئه‌قصا) و د‌ولئ (طوی)،
که پینغه‌مبه‌ران ئیبراهیم و عیسا و یوسف و یه‌عقوب پیندا تپه‌په‌ریون و
موسا و ئیلیاس تپیدا ژیاون.

٦- سه‌باره‌ت به‌پیت و فه‌رداری کوردستانیش، نه‌وه‌ی که‌میک
به‌بی ده‌مارگیری له‌ جوگرافیا و واقعی کوردستان وردببیته‌وه،
ده‌بینیت که خوی میهره‌بان به‌ چه‌ندین به‌هره و نیعمه‌تی خوی،
نه‌و سه‌رزه‌وییه‌ی موباره‌ک کردوه، هه‌ر له‌ ئاو و تاڤگه‌ و ده‌ریاچه‌ و
شاخ و ده‌شتی به‌پیت و که‌ش و هه‌وای سازگاروه، تا ده‌گاته
چه‌ندین جو‌ر کان و کانزای سروشتی. بۆ نمونه کوردستان
به‌ناوبانگه‌ترین سی‌ پووباری خۆره‌لاتی ناوه‌راستی تپدایه، که

بریتین له (دیجله) و (فورات) و (ئاراس). جگه له دهیان ده‌ریاچه و زئو پووباری گه‌وره و بچوک. هه‌روهك له م سالانه‌شدا له پرووی واقعی و زانستییه‌وه سه‌لمینراوه که به سهدان کیلگه و بیرى نه‌وت و گازی سروشتی له زۆریه‌ی به‌شه‌کانی کوردستاندا هه‌یه. هه‌روه‌ها خوا ئه‌و نیعمه‌ته‌ی پیداوه که به‌رزترین شاخه‌کانی خۆره‌لآتی ناوه‌پاستی تیدایه. وهك زنجیره شاخه‌کانی (زاگرۆس) و (ئارات)، بئى گومان ئه‌م شاخانه و ده‌وربه‌ریان، پپن له جۆره‌ها کانزای به‌نرخى ئاسن و یۆرانیۆم و مس و کبریت و فوسفات... هتد. هه‌روه‌ها دۆخ و که‌شو هه‌وایه‌کی سازگاری پێبه‌خشراره، که گونجاوی کردووه بۆ کشت و کالۆ په‌زداری و باخداریی، بۆیه ده‌یان جۆر میوه و به‌روبووم له کوردستان هه‌ن، که له که‌م ناوچه‌ی جیهان به‌و چۆنیه‌تی و تایبه‌تمه‌ندییه‌وه هه‌بن.

۷- ئه‌گه‌ر بۆ میصدافیته‌ی فه‌رو به‌ره‌که‌ت له میژووی نیشته‌جی و دانیشتنووه‌کانی کوردستانیشدا بگه‌رپین، ئه‌وه به‌لگه‌ی زۆری ناویتی، چونکه هه‌م له قورئاندا ئاماژه به‌ هاویری و هاونشینانی نوح (علیه السلام) کراوه، هه‌م کورد خۆی وهك نه‌ته‌وه، سه‌لماندوویه‌تی که پیشکی شی‌ری هه‌بووه له خزمه‌تکردنی ئیسلام و

مرؤفایه تیی و ژیارو شارستانیتیدا، چ له پرووی زاناو پیتۆلی
 بلیمه ته وه، چ له پرووی سه دان سه ربازو جه نگاوه ری قاره مانه وه، چ
 له پرووی چه ندین سه رکرده و که سایه تیی هه لکه وتوووه وه، که
 جیپه نهجی هه موویان له سه ر تابلۆی ژیا نی شارستانی و
 مرؤفایه تیی و زانست و مه عریفه دا دیاره .

ئوهی که به لگهی قورئانییه ئه وه یه که ده فه رموی: ﴿ قِيلَ يَا
 نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ ﴾ هود/ ٤٨.
 واته: وترا: ئه ی نوح! دابهزه به سلأمه تیی و بیوه یی و به فه پو
 به ره که تگه لیکه وه که له لایه ن ئیمه وه به سه ر تۆو ئه و کۆمه لانه دا
 که له گه لتان، پژاندمان. ئه مه ده ری ده خات که فه پو به ره که تی
 خوا پژاوه به سه ر نوح و ته واوی ئه وانده دا که له گه ل نوحدا بوون،
 علیهم السلام.

موفه سسیری گه وره ی قورئان (طبری) ده لئیت: "خوا ریژی له سی
 کیو ناوه، به هۆی سی که سه وه: جودی، به هۆی نوحه وه. (طوری
 سینا، به هۆی موساوه. (حراء) به هۆی موحه ممه ده وه (سه لامی
 خوا له سه ریان بیئت)."^٥

خۆ ئەگەر تەفسیری (بەرەكەت) كەمێك فراوانتر بكەین و بچینه
پەهەندو مەودا مەعنەوییه كەیهوه، ئەوه دەكریٲ ئاماژە بكەین بە
سەدان زانای هەلكەوتووی نەتەوهی كورد، لە هەموو بواره كانی
تەفسیرو فەرمودهو شەریعەت و زانستە زمانەوانییەكان و میژوودا،
كە هەموو مرۆفایەتی بە خزمەتەكانیان بەهرەمەند بووه، نەك تەنها
كوردو ئوممەتی ئیسلامی.

۸- لە مانگی ئایاری ساڵی ۱۹۴۸ ی زاینیدا شوانیكی كورد بەناوی
(پەشید سەرحان) - لە دانیشتوانی گوندی (نساڕ)، (Nisi) لە
ناوچەیی جزیرە- پاشماوہی دارو تەختەیی كەشتییەکی لە لوتكەیی
چپای (جودی) دۆزییەوه. سەیر ئەوہیە ناوی ئەو گوندە ناوی
هەمان ئەو گوندەییە كە لە دەقە بابلییەكاندا هاتووه، كە گواہی نوح
لەگەڵ نەتەوه سەركەشەكەیی تییدا ژیاون و تۆفانەكە نغزۆی
كردوون. لەو سالەوه ئاسەوارناسە نیردراوہكان كەوتنە خولپای
گەران و لیکۆلینەوه لەو پارچە تەختەو دارە دۆزراوانە. سەرەتا
پاش پشكنینی فیزیایی و تاقیکرنەوهی زانستی، بۆیان دەرکەوت
كە تەمەنی ئەو كەشتییە دەگەرپێتەوه بۆ نزیکەیی ۴۵۰۰ سال، كە
هەمان سەردەمی پیغەمبەرایەتی (نوح) و پوودانی تۆفانەكەییە! .
دواتر بە هەولێ دوو توێژەری بیانی بە ناوہكانی(دیقید

فاسۆلد(David Fasold) و (رۆن ویات) Ron Wyatt و پروفیسۆری تورکی ناسراو (ئەحمەد ئەسلان) - که لە ماوهی چل سالدا په نجا جار به کیوی (جودی) دا هه لکشا - زۆریک له راستیه کان پوونبوونه وه، که پارچه تهخته کان پارچهی هه مان که شتی نوحه و شوینه کهش هه مان شوینه، ته نانه ت وانیمان سه کۆی له نگه رگای که شتییه کهش بدۆزنه وه، که له وه وه ت وانیمان به شیوه یه کی خه ملاندن، له قه باره و دریزی و پانیی و قوولی که شتییه کهش نزیک ببه وه.!

۹- لیره دا گرنگه ئاماژه به وه بکه م که له سی جیگه ی قورئانی پیروژدا ئاماژه به وه کراوه که که شتی نوح ئایه ت و نیشانه و به لگه یه و خوی گه وره بۆ په ندو عیبره ت ده یه یلێته وه:

أ- له باسی به سه رهات و چاره نووسی که شتییه که دا، له ئایه تی ۴ و ۱۵ ی سوره تی (القمر) دا ده فه رمویت: ﴿ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرًا * وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴾. واته: که شتییه که به چاودیری خۆمان ده رۆیشت، (ئو کاره) سزا بوو بۆ بی بروایان. به دلنایای که شتییه که مان وه ک نیشانه و به لگه هیشته وه، جا، ئایا که سانیک هه ن وردبنه وه و یادبکه نه وه.؟ بۆیه (ابن کثیر) له ته فسیره که یدا ده لیت: " خوا که شتییه که ی له گوندی (باقه ردی)

له سه رزه وی جزیره، وهك به لگه و نیشانه یهك هیشته وه، تا خه لکانی سه ره تاکانی ئوممه تی (ئیسلام) یش، که شتییه که یان بینی.^۷

موفه سسیری هاوچه رخیش (محمد الطاهر بن عاشور) ده لیت: "واتای ئایه ته که: ئیمه که شتی نوحمان هیشته وه و نه مانه یشت برزیت و بفه و تیت، تا ببیته به لگه و نیشانه یهك و هر که س له و نه ته وانهی پیغه مبه رانیان بو هاتون، و یستیان ببینن، بچن سه یری بکن... دواتر که م که م که شتییه که هه لوه شا، تاکو سه رده می سه ره تای ئوممه تی ئیسلام، پارچه کانی دارو ته خته که یان بینی. به و جوړه هه موو نه ته وه کان بینیان و (به سه ره تای توفان و نوح و که شتی)، پله ی متمانه یی و ته واتوری لای هه موو نه ته وه کان و هر گرت.^۸

ب - ئه م باسی هیشتنه وه ی که شتییه ی نوح بو و هر گرتنی په ندو عیره ت، له جییه کی تری قورئانیشدا دوویات کراوه ته وه، که ئایه تی (۱۵) ی سوره تی (العنکبوت) ه، ده فه رموی: ﴿فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ﴾، واته: نوح و هاوړپییانی ناو که شتییه که مان رزگار کرد، که شتییه که شمان کرده نیشانه و به لگه بو هه موو جیهانیان!

ج - له ئایه تی (۱۲۱) ی سوره تی (الشعراء) ییشدا وه صفی که شتییه که ی به وه کردوه که ئایه ت و نیشانه و به لگه یه . ده فهرمویت: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، واته : له ودا (واته: له به سه رهاتی نوح و که شتی و توفاندا)، نیشانه و به لگه یه که هه یه، به لام زۆر به یان برودار نین.

ئهو دووپا تکر دنه وه یه ی قورئان له سه ر ئه وه ی که شتییه که بووه ته نیشانه و به لگه بو هه موو جیهان، هه لو یسته له سه رکردنی ده ویت، چونکه زۆر پوونه که ئاماژه یه به و راستییه میژوو ییه و به و ته واتوره ی که ته واوی نه ته وه کانی سه رزه وی و کتیبه ئاسمانییه کان به تایبه تی (ته ورات) و ژیده رو سه رچاوه مرۆبیه کانیش له سه مری و ئه که دییه کانه وه تا دواتر، ئاماژه یان پیکردوه و دووپاتیان کردوه ته وه .

بو پشتراستکردنه وه ی ئه م ته فسیره راقه ناسی ناسراو پیشه و (بوخاری) له (جامع الصحیح) ه که یدا له زمانی (قه تاده) وه ده لیت: "أبقى الله سفينة نوح، حتى أدركها أوائل هذه الأمة."، واته: خوا که شتییه که ی نوحی هیشته وه، تا ئه و کاته ی سه ره تاکانی ئه م ئوممه ته بینیان. ۹

وا دياره ئەم دەنگۆيەي مانەوہی ئاسەواری کەشتییەکە ی نوح،
 تا سەدە ی دووہمی کۆچیش ماوہ، بۆیە میژوونوسان باس لەوہ
 دەکەن کە: "سالی (۱۷۴) ی کۆچی، ھارون پەشیدی خەلیفە ی
 عەباسی، سەردانی ئەو گوندە ی (باعەردی) ی کردووە و چووە تە
 سەر کێوی (جودی) و گەراوہ بۆ ئاسەوارەکانی کەشتیی نوح."^۱
 کەواتە ئەو دەستەواژە یە زۆر تەواوہ، کە بڵێن: کوردستان
 لانکی دووہمی مەرقایە تیہ، چونکە پاش ئەو تۆفانە سەراپاگیرە ی
 نوح (علیہ السلام)، مەرقایە تی لەویوہ سەرلەنوێ دەستی
 کردووە تەوہ بە ژیانەوہ.

دووہم / نەتەوہ بە زەبرەکە ﴿م أولی بأس شدید﴾:

لە شوینیکی تری قورئانی پیرۆزدا، باس لە نازایەتی
 نەتەوہیەکی بە زەبر کراوہ، کە ھەندیک لە رافەکارو
 موفەسسیرەکانی قورئان لەسەردەمی (صەحابە) و (تابعین) دا،
 وایان لیکداوہ تەوہ، کە مەبەست لەو نەتەوہیە، نەتەوہی کوردە.

خوای گەرە لە سورەتی (الفتح) دا دەفەرموی: ﴿قُلْ لِّلْمُخَلَّفِينَ مِنْ

الْأَعْرَابِ سَدْعُونَ إِلَى قَوْمِ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ يُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسَلِّمُونَ ۖ فَإِنْ تُطِيعُوا

يُؤْتِكُمْ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾

الفتح/١٦، واته: ئه‌ی محمد! به‌وانه‌ی که (له به‌شداریی حوده‌بییه)، دواکه‌وتن، بلی: له داهاتوو‌یه‌کی نزدیکدا، بانگده‌کریڼ بۆ پوو‌یه‌پوو‌بوونه‌وه له‌گه‌ل‌ خه‌لک‌یک‌ی خاوه‌ن زه‌بری توند (واته ئازاو جه‌نگاوهر)، که: یان شه‌ریان له‌گه‌ل‌ ده‌که‌ن، یان ئه‌وان موسلمان ده‌بن. جا ئه‌گه‌ر گو‌پ‌رایه‌لیی بکه‌ن، خوا پادا‌شتی‌کی جوانتان ده‌داتی، ئه‌گه‌ر پشتیش هه‌لکه‌ن - وه‌ک پیشتر پشتتان هه‌لکه‌د - ئه‌وه سزایه‌کی پ‌رئیشتان ده‌دات.

موفه‌سسیره‌کان بۆ دیاریکردنی ئه‌و خه‌لکه - که له نایه‌ته‌که‌دا به (قوم اولی باس شدید)، واته: نه‌ته‌وه‌یه‌کی خاوه‌ن زه‌بروزه‌نگی به‌هیز، ناوبراون - پای جیا‌وازیان هه‌یه. هه‌ندی‌ک وتوو‌یانه: مه‌به‌ست له‌وانه هۆزی (بنی حنیفة)یه، واته تا‌قمی (موسه‌یله‌مه‌ی درۆزن، ئه‌وانه‌ی له کاتی کۆچی دوا‌ی پی‌غه‌مبه‌ردا (درودی خوا‌ی له‌سه‌ر بی‌ت) وه‌رگه‌رانه‌وه‌و په‌لاماری مه‌دینه‌یان دا. هه‌ندی‌کی دی وتوو‌یانه: مه‌به‌ست فارسه‌کانن. هه‌ندی‌کی تر وتوو‌یانه: مه‌به‌ست هۆزی (هه‌وازن)ه، ئه‌وانه‌ی له (حونه‌ین)دا له‌گه‌ل‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوا‌دا جه‌نگیان کرد.

له ناو ئه م راو بۆچونانه (ابن أبى حاتم) له (أبو هريرة) وه، ده گيريتته وه ده لیت: "مه بهست له وانه (بارزه) واته: كورده كان"، وهك له ته فسیری (در المنثور) دا هاتوو. (ابن كثير) یش ده لیت: "أبو هريرة وتوویه تی: پیغه مبه ر فه رموی: (تقاتلون قوما نعالهم الشعر)، واته: شه ر له گه ل نه ته وه یه ك ده كه ن، پیتا وه كانیان له مووه. ئه وانه كورده كانن."^{۱۱}

هه روه ها (ابن المنذر) و (ته به رانی) له (الكبير) دا له (موجاهیدی) گه روه تابعی ده گيرنه وه كه وتویه تی: "مه بهست له و قه ومه له نایه ته كه دا، عه ره به كانی فارس و كوردانی عه جه من."^{۱۲} ئالوسی نووسه ری ته فسیری (روح المعانی) له م باره یه وه ده لیت: "ئه م پیکه وه گریدانه ی (عه ره بی فارس و كوردی عه جه م) وا ده گه یه نیت كه نه ته وه یه ك به ناوی (كوردانی عه ره ب) یش هه بی، به لام ئیمه ئاوا دابه شكردنیک شك نابین، به لكو جیلک له خه لکی هه ن كه پیتان ده گو تریت: (كورد)، به بی نسیبه تدانیان بۆ لای عه ره ب، یان عه جه م."^{۱۳}

پاش ئه وه (ئالوسی) ئه و گومانه ره دده كاته وه كه كورد نسیبه ت ده درینه لای هۆزه عه ره به كان و ئه سلیمان ده بریتته وه سه ر ئه وان و

ده لیت: "هیچ شتیک له مهی و ترا، به لای منه وه راست نیه." پاشان بۆ ئه وهی ئه و ته فسیره دوویات بکاته وه که مه به ست له (قوم اولی باس شدید) له ئایه ته که ی سورته ی (فتح) دا کورده، ده لیت: "به گشتی نه ته وهی کورد به ئازایه تی و نه به ردی ناوبانگیان ده رکردوو. کورد که سانی گه وره ی زوریان تیدا هه لکه وت، هه ندیکیان فه زلو گه وره یی سه حابه بوونیان به نسیب بووه، له وانه (جابان ی باوکی مه یمون، که (ابن حجر) له کتییی (الإصابة فی تمییز الصحابة) و (الطبرانی) له (المعجم الصغیر)، فه رموده یان لی گێراوه نه ته وه." (۱۴)

سێیه م / هه ولی سووتاندنی ئیبراهیم پیغه مبه ر ﷺ:

۱- له ئاقاری گێرانه وهی به سه رهاتی دانانی مه نه نیق بۆ سووتاندنی ئیبراهیم پیغه مبه ر (علیه السلام)، قورئانی پیرۆز ئاماژه ده کات که که سانیکی نه یار به و پیغه مبه ره، وتیان: زور به خراپ بیسووتین و پشتیوانیی له (خواکانتان) بکه ن، ئه گه ر به ته مان شتی واکه ن. ئایه ته که به م جوړه یه: ﴿ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّسْلِمِينَ ﴾. موفه سسیره کان سه باره ت به و که سه ی که

ئەم فەرمانەى داو، راي جۇراو جۇريان ھەيە. بەلام زۇربەيان بە چاۋکردن لە (تەبەرى) كە سالى (۳۱۰) كۆچى دوايى كردووو يەكەم تەفسىرى فراوان و گشتگىرى نووسىو، دەلئىن: "ئەو كەسەى وتى ئىبراھىم بسوتئىن، پىاويك بوو لە كوردانى فارس."

پاشان رىوايەتەك لە (موجاھىد)و دەگىرنەو كە گوايە ئايەتەكەى خوئندۆتەو بو (عبد اللہ)ى كورپى عومەر، ئەويش پرسىويەتى لە (موجاھىد): ئايا ئەزانى كى بوو ئەو كەسەى ئاماژەى كرد بە سووتاندنى ئىبراھىم؟ دەلئىت: وتم نەخىر. وتى: پىاويك بوو لە عەرەبەكانى فارس. وتم مەگەر فارس عەرەبىان ھەيە؟ عبد اللہ كورپى عومەر وتى: بەلى. كوردان برىتىن لە عەرەبەكانى فارس و پىاويك لەوان بوو، ئاماژەى كرد بە سووتاندنى ئىبراھىم بە ئاگر."

بەلام ديارە ئەم بۆچوونە كە لەم رىوايەتەدايە، ھەلەيەكى گەرەيە، چونكە لە روى ميژويى و واقىعيەو، نەتەوہيك، يان ھۆزۇ كەسانىك نىن پىيان بگوتريت: (عەرەبەكانى فارس). جگە لەو ھەلەيەش خودى رىوايەتەكە لە روى ئىسنادوہ لاوازە، چونكە دوو كەسى تىدايە بەناوہكانى (ليث) كورپى (أبو سليم) و (حەسەن)

کۆری (دینار) که هه موو ږیوایه ته کانیان لاوازو ناپه سه نندن و
ته نانه ت دووه میان تۆمه تباره به درۆ کردن.^{۱۶}

له م سۆنگه یه وه موفه سسیری هاوچه رخ عه للامه ئالوسی له
ته فسیره نایابه که یدا (روح المعانی)، ئه وه ږه دده کاته وه که
که سانیک هه بن پینان بگوتیت: عه ره به کانی فارس و مه به ست کورد
بی، وه ک پیشتر وتمان ده لیت: "لیکدانی عه ره بی فارس و کوردی
عه جه م، وا ده گه یه نیت که کوردی عه ره بیشمان هه بیت، به لام ئیمه
ئاوا دابه شکردنیک شک نابه ین، به لکو جیلک له خه لکی هه ن که
پینان ده گوتیت (کورد)، به بی نیه تدانیان بۆ لای عه ره ب، یان
عه جه م!"^(۱۷)

جا بۆ ږاستکردنه وه ی ئه و که سه ی فرمانی سووتاندنی دا، ږازی له
(مفاتیح الغیب) - هه رچه ند ږیوایه ته که ی (عبد الله بن عمر)
ده هینیت - به لام ده لیت: "له قورئاندا دیاری نه کراوه کییه، به لام
وا مه شهوره که (نه مرود) بووه."^{۱۸}

من ږیم وایه زۆر ئاساییه که کوردیک یان یه کیک له وانه هاواریان
کردووه: "بیسووتین"، کورد بوویت، چونکه دانیشتوانه که کورد
بوون. به لام به لگه ی به هیز بۆ ږه دکردنه وه ی ئه و ږیوایه ته ئه وه یه

که ئایه ته که به صیغە ی کۆ هیناویه تی. ده فه رموی: ﴿قالوا: حرّوه وانصروا آلهمکم﴾، واته: وتیان بیسووتینن و پشتیوانیی له (خواکانتان) بکهن، ئیتر چۆن ئەم بیژره بوو به یه ک که سو که سه که ش کورد ده رچوو؟!

جگه له وه لیڤه دا پرسیا ریکی زۆر مه نتیقیش سه ره له ده دات، که: ئایا بۆچی ده بیئت سووتینن رو فرماندهر به سووتاندن، کورد بوو بن، به لام له و شوینه کوردستانی و کوردنشینه دا، ته نها ئیبراهیم پیغه مبه ر (علیه السلام) کورد نه بو بیئت؟! له کاتی کدا له ته واوی کتیبه ئاسمانییه کان و گێرانه وه میژوو ییه کاند، نه بینراوه که گوترا بیئت: ئیبراهیم خه لکی ئەو شوینه نه بو وه و کۆچه ری شوینی کی تر بو وه. به لکو به پیچه وانه وه زۆر به ی گێرانه وه کان ئەوه دووپات ده که نه وه که ئیبراهیم له دایک بووی شاری (حه ران) ه له خۆرئاوای باکو ری کوردستان (له سه ر مه رزی نیوان تورکیا و سو ریة) و دواتر کۆچی کردوو ه به ره و شام و ئوری باشو ری عیراق و دو رگه ی عه ره ب. له م باره یه وه میژو نووسی گه وه ره (طبری) ده لیئت: "هه ندیک له (میژو نووسان) و توویانه: ئیبراهیم له (حه ران) له دایک بو وه و (تارخ) ی باوکی گواستوو یه ته وه بۆ سه رزه وی (بابل)."^{۱۹}

جگه له وه ئایا مه عقول و په وایه پیغه مبهری نه ته وه که کورد نه بو بیته، به لام ئه و قه و مه ی بۆیان نیراوه کورد بووبن؟! له کاتیکدا خوی گه و ره ده فه رمویت: ﴿أَوْ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾ إبراهيم/ ۴، واته: هیچ پیغه مبهریکمان نه نار دووه به زمانی نه ته وه که ی نه بیته، تا بۆیان روون بکاته وه.

۲- سه بارهت به چاره نووسی ئیبراهیم، سی ئایهت پاش ئه و ئایه ته ی باسی سووتان دنه که ی ده کات، ده فه رمویت: " (ئیبراهیم) و (لوط) مان پزگار کرد بۆ ئه و سه ر زه و یییه ی فه رو پیت و به ره که تمان تیخست بۆ جیهانیان: ﴿وَجَعَلْنَاهُ لُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ﴾ الأنبياء/ ۷۱، سه بارهت به و سه ر زه و یییه، هه ندیک له موفه سسیره کان، ده لئین: مه به ست ولاتی شامه. هه ندیک ده لئین: مه به ست مه که یه. ^{۲۰} به لام هه ندیکی تر ده لئین: مه به ست ناوچه ی (حران) ه ^(۲۱).

من پیم وایه ئه گه ر هه یه ئه م بۆچوونه ی دوایی دروستترین ته فسیر بیته، له بهر دوو هو:

یه که م: ئیبراهم له و ئاواره بوونهیدا خاتوو (ساره) ی خوازینی کرد،
که کچی پاشای (حهران) بووه و ئامۆزای خۆیشی بووه، که دژی
ئایینی نه ته وه که ی بووه.^{۲۲}

دووه م: پێشتر له باسی دوعا که ی نوحد، گوتمان که فهرمووی:
﴿ربّ انزلنی منزلاً مبارکاً﴾، واته: پهروهردگارم! له شوینیکی
به فه پو پیرۆز دامبه زینه، خوی گه ورهش له سه ر کیوی (جودی)
دایبه زاند، که واته کاتیك له وی کوردستان به (منزلا مبارکا)
ناوبراوه و لی رهش به (الأرض التي بارکنا) هاتوه، من پیم وایه ئه م
دوو ئایه ته یه کتر ته فسیر ده که ن و ئه بی هه ر (حهران) بیته،
شاره که ی زانای گه وره ی کوردو ئیسلام (ابن تیمیه). ئه وه ندهش
جیی گومان نیه که جیی مانه وه ی ئیبراهیم حه ران بووه، چونکه به
پیی ته واوی سه رچاوه میژووییه کان کاتیك چووه ته سه رزه وی
حیجاز، ته نها به یته دروست کردووه و مه که که ی نه کردووه به
نیشتیمانی خۆی و گه راوه ته وه بو حه رانی نیشتیمانی ئه سلیی
خۆی،^{۲۳} که له میژوودا گو تراوه که وتۆته ناوچه ی شام و له پاش
پوو خانی ده ولّه تی عوسمانیی که وتۆته به شی تورکیا له کوردستانی
به شکراو.

به‌شی دووهم

كوردو كوردستان له ژياننامه‌ی پيغه‌مبه‌ردا (ﷺ)

يه‌كه‌م / (جابان‌ی كوردی‌ی ياوه‌ری پيغه‌مبه‌ر (ﷺ):

له چه‌ندین سه‌رچاوه‌ی فه‌رموده‌و ریوایاتا باسی سه‌حابیه‌ك
كراوه به‌ناوی (جابانی كوردی)، كه له سه‌رده‌می پيغه‌مبه‌ردا (ﷺ)
ژیاوه‌و به‌شداریی كۆپو كۆبونه‌وه‌كاني كردووه‌و فه‌رموده‌ی
لیوه‌رگرتووه‌و فه‌رموده‌ی گپراوه‌ته‌وه، له كۆتایی ئه‌م به‌شه‌دا
ئاماژه به زۆربه‌ی زۆری ئه‌و سه‌رچاوانه ده‌كه‌م.

سه‌ره‌تا ده‌رباری ژياننامه‌ی ئه‌و زاته، (ابن‌ال‌پیر الجزری) كه
میژونوو سیکی گه‌وره‌ی كورده‌و هاوچه‌رخ‌ی ده‌وله‌تی سه‌لاحه‌دینی
ئه‌یوی بووه‌و سالی (٦٣٠) كۆچی له دونیا ده‌رچووه، به‌م جۆره
باس له (جابان) ده‌كات: "جابان، باوكی مه‌یمون، ده‌لی: زیاتر له
جاریك، تا نزیكه‌ی ده‌جار له پيغه‌مبه‌رم بیستووه (ﷺ)،
ده‌یفه‌رموو: (أی رجل تزوج امرأة، وهو ینوي أن لا يعطيها صداقها،
لقي الله زانیا)^(٢٤)، واته: هه‌ر پیاویك ژنیک ماره‌ بپری و نیازی ئه‌وه

بئى ماره ييه كهى نه داتى، ئه وه وهك زيناكارىك ده گه رپتته وه بؤ لاي
خوا.".

باسى ئه م هاوه لهى پيغه مبه ر (ﷺ) جگه له سه رچاوه كانى
فه رموده، له م سه رچاوه ميژووييانه شدا هاتووه:

۱- أسد الغابة، ابن الأثير الجزرى ۲- الإصابة في تمييز الصحابة،
ابن حجر العسقلاني ۳- تجريد اسماء الصحابة، الحافظ الذهبي.

دووه م / مهيمونى كورپى جابانى كورديى:

له سه رچاوه كانى فه رموده دا به رادهى (جابان) باس له
(مهيمونى) كورپيشى كراوه، كه كوني كهى (أبو بصير) ه، له
ته واوى ئه وه سه رچاوانهى سه ره وه دا ناو له (مهيمون) يش براوه،
چونكه به ناونيشانى (عن ميمون عن جابان) يان (عن ميمون، عن
أبيه) هاتووه، بؤيه ناوى سه رچاوه كان دووباره ناكه مه وه.

(مهيمون) يه كي كه له په يره وان (تابعين). پيشه وا (ذهبي) باسى
ده كات وه فه رموده لى ده گيرپتته وه. يه كي كه له وانه ئه وه
فه رموده يه يه كه ده فه رمويت: "الجراد من صيد البحر"، هه روه ها
زاهدى گه رره (مالك) كورپى (دينار) فه رموده له م كورپى جابانه وه
ده گيرپتته وه.

پیشہوا ئەحمەدی کورپی حەنبەلەش دەلەیت: یەزیدی کورپی دەیلەم بۆی گێڕامەوہ کہ مەیمون کورپی (أبو عثمان) گوئی لە عومەر بووہ وتاری داوہو، گوتویەتی: گویم لە پیغەمبەری خوا بوو (ﷺ) دەیفەرموو: (إن أخوف ما أخاف على هذه الأمة كل منافق عليهم اللسان)^(٢٥)، واتە: خراپترین شتیک کہ لئی ئەترسم تووشی ئەم ئوممەتە ببیت، ھەموو کەسیکی دووروی زمانانە!

ھەرودھا لە سەرچاوەکاندا ھاتووہ کہ (مالک کورپی دینار) پرسیاری کردووہ لە (مەیمونی کوردی)، وتویەتی: باوکت - واتە (جابان) - پیغەمبەری دیوہو، فەرمودە ی لی بیستووہ، ھەندیک فەرمودەمان بۆ بگێرەرہوہ. مەیمون وتویەتی: "باوکت فەرمودەکانی پیغەمبەر (ﷺ) ی بۆ نەدەگێڕاینەوہ، لە ترسی ئەوہی نەوہک کہم و زیادیان تیدا بکات!" ئەمەش شاہتیدانیکە لەسەر پادە ی خواناسیی وەرعی ئەو صەحابییە بەرپزە، کہ خۆی لاداوہ لە گێڕانەوہی زۆری فەرموودە، بۆ ئەوہی نەکەویتە ھەلەوہو شتیک زیادو کہم نەکات لەسەر فەرمودەکانی پیغەمبەر (ﷺ).

سيئيه م / ناوبردن و باسكردني جابان و مهيموني كورپي، له

سه رچاوه گاني فهرموده دا:

جاباني صهحابي و مهيموني كورپي له م سه رچاوانه دا ناويان

هاتووه:

۱- موسنهدى ئه حمهدى كورپي حهنبهل، به ژماره گاني: ۱۳۷، له:

۱/۱۴۱، ههروهها ژماره: ۲۹۳، له ۱/۲۳۷، ۶۵۹۸، له: ۱۴/۱۳۶،

۱۹۶۳۵، له: ۴۱/۴۹۸، ۶۲۵۱، له: ۱۳/۲۹۸، ۶۵۸۷، له: ۱۴/۱۲۵.

۲- سونهنى ئه بو داود، به ژماره گاني: ۱۵۷۹، له: ۵/۱۹۴.

ههروهها: ۱۵۸۱، له: ۵/۱۹۶.

۳- سونهنى نه سائي، به ژماره: ۴۹۵۳، له: ۳/۱۷۵، ۵۱۸۲، له:

۳/۱۳۱، ۵۵۷۷، له: ۱۷/۱۵۱.

۴- السنن الكبرى للبيهقي، ۲/۱۱۳، ۵/۲۰۷، ۱۰/۵۸.

۵- المستدرک على الصحيحين، للحاكم، به ژماره گاني: ۳۷۳۹، له:

۸/۴۶۵، ۴۶۵۵، له: ۱۰/۴۷۶.

۶- شعب الإيمان للبيهقي، به ژماره گاني: ۱۷۳۰، له: ۴/۹۵،

۱۷۳۱، له: ۴/۲۹۶.

٧- المعجم الكبير، للطبراني، به ژماره کانی: ٤١٤٤، له: ١٧٥/٣،
٧٢٣٤، له: ٦٢/٧، ٧٨٤٠، ٧٨٤١، ٧٨٤٢، ٧٩١٣، ٧٩٣٧، ٧٩٣٨،
١٠١٥٢، ١٠٩٩٠، ١٠٩٩١، ١٠٩٩٢، ١١١١٣. جگه له م شوینانه له ١٨
جیی تری ئەم سهراچاوه یه دا باسی هاتوو، له بهر زۆری نه قلم
نه کردوون.

٨- المعجم الأوسط للطبراني، به ژماره کانی: ١٩٢٠، له: ٣٨٠/٤،
١٩٢١، له: ٣٨١/٤، ٦٣٩٣، له: ٤٧١/١٣، ٦٣٩٤، له: ٤٧٢/١٣.

٩- المعجم الصغير، للطبراني، به ژماره: ١١١، له: ١١٤/١.

١٠- معرفة الصحابة، لأبي نعيم، به ژماره کانی: ٢٥٢/٢١، ٦٣٧٤،
له: ٨٣/٢١، ٢٥٣/٢١.

١١- مسند أبو يعلى، به ژماره: ٥٤٢، له: ٤٦/٢،

١٢- مسند عبد بن حميد، به ژماره: ١١، ١٤/١.

١٣- الإبانة، لإبن بطة، به ژماره: ٩٤٢، له: ٤٦٤/٢.

١٤- مصنف عبد الرزاق، به ژماره کانی: ٤٠٥٣، له: ٤٥٢/٢،
١٣٨٥٩، له: ٤٥٤/٧.

١٥- مصنف ابن أبي شيبة، به ژماره کانی: ١٠٠/٦، ١٥١/٦.

۱۶- بغية الحارث، به ژماره کانی: ۸۱۹، له: ۲۵۵/۱، ۸۳۷، له:
۲۵۹/۱، ۸۵۲، له: ۲۶۱/۱.

چوارهم / مندالانی تری جابان:

له و سهرچاوانه دا که له سهره وه ئاماژه مان پئی کردن، له
سه نه دی هه ندیک پړیوایه تدا، جگه له مه یمونی کورپی جابان، باس له
چهند که سیکی تر کراوه به ناوی کورانی (جابان)، که پیوستیان
به راستکردنه وه هه یه، ئاخۆ کورانی هه مان (جابان) ی صه حابین،
یان که سیکی تر. ئەمانه ی خواره وه ناوه کانیانه، له گه ل جیی
باسکردنیان:

۱- أبو طالب بن جابان القاری، له: (موسنه دی ئەحمده)، به ژماره:
۱۹۶۳۵.

۲- بشر بن جابان الصنغانی، له: (السنن الکبری للبيهقي)، ۲/۲۱۳.

۳- موسی بن جابان، له: (بغية الحارث)، به ژماره: ۸۲۲، ۱/۲۵۵
و، ۸۳۴، له: ۲۵۸/۱، ۸۵۲، له: ۲۶۱/۱.

۴- شداد بن جابان، له: (مصنف عبد الرزاق)، به ژماره: ۴۰۵۳، له:
۴۵۲/۲.

۵- محمد بن جابان الجندیسابوری، له: (المعجم الكبير للطبراني)،

به ژماره: ۴۱۴۴، له: ۳۲۵/۴.

پینجه م / پیغه مبهەر (ﷺ) و پۆشینى جل و بهرگی کوردی:

له کۆکردنه وهی چه ند فهرموده به کدا ئه و زانیارییه مان دیته دهست که پیغه مبهری خوا (ﷺ) جل و بهرگی کوردی پی باشتر بووه له ههر جلیکی ترو له بهری کردووه، له بهر ئه وهی شیوه که ی ساده و ساکار بووه و گولدار نه بووه، تا له نوێژدا خه یالی دور نه خاته وه. به پی پیناسی زاناکانی راقه کاری فهرمووده ش وا دیاره ئه و پۆشاکه کوردییه له جۆری (شال) بووه، چونکه به پوونیی ئه م ناو نیشانانان یان بۆ وتووه:

۱- جۆری قوماشه که زیر بووه.

۲- رهنگه که ی ساکار بووه و رستنه که ی له یهك جۆر مه رهز

بووه و نه خش و نیگاری تیدا نه بووه.

۳- له مه رهزی ئاژهل دروست کراوه ..

دیاره ئه م ناو نیشانانان ش ته نها له قوماشی (شال) ی خۆمالیی

کورداندا هه یه و له ناوچه نزیکه کانی نزیک به دورگی عه ره بیی،

ته نها کورده کان به دروستکردنی ئه و جۆره قوماشه وه ناسراون.

جگه له وهش وهك دواتر پوونی دهكه مه وه له ناو بازاری مه دینه دا
ئهو قوماشی (شال) هی کورد فرۆشراوه و سه حابه کان و
دانیشتوانی مه دینه پیی ئاشنا بوون.!

دهقی فهرموده کان:

فهرموده یه کهم له (سه حیجی بوخاری) دایه، عائیشه ی دایکی
موسولمانان دهگێرپته وه، دهلی: پیغه مبهەر (ﷺ) (خه میصه)
یه کی گولداری له بهر ده کرد، له کاتی نوێژه کانیدا سهیری نه خش و
نیگار هکانی ده کرد. کاتی له نوێژه که ی بووه وه، فهرموی: ئهم
(خه میصه) یه بهر نه وه بۆ (ئه بو جه هم)، له جیی ئه مه (ئینبجانیه)
که ی بینن، چونکه (خه میصه) که پیش که میك خه یالی بردم (واته
له نوێژه که ما دالغه ی بۆ دروست کردم). هیشام کوری عوروه له
باوکیه وه دهگێرپته وه، که عائیشه وتوو یه تی: پیغه مبهەر (ﷺ)
فهرموی: له نوێژه که ما سهیری نیگاری سهر قوماشه کهم کرد،
بۆیه ئه ترسم دالغه م ببات. عوروه ی کوری زوبیر (خوا لیی پازی
بیّت) ده لیت: (وأخذ (صلى الله عليه وسلم) كرديا كان لأبي جهم.
فقيل: يا رسول الله! الخميصة كانت خيرا من الكردي.) واته:
(پیغه مبهری خوا (صلى الله عليه وسلم) پۆشاککی کوردیی (ئه بو

جه هم ی وه رگرت، دواتر یاران ی وتیان: (خه میصه) که باشتر بوو له
(ئینبیجانیه) که.^{۲۶} له بهر ئه وه ئه مه یان وتووه، چونکه یه که میان
(خه میصه) که بووه نهرم بووه، به لام دووه میان که جله کوردیه که
بووه و پئیان وتووه (ئینبیجانیه) زبر بووه، هر واش ناساندوویانه
که: ئه و جوره یان قوماشیکی زبر بووه و ئه گهری زوره که (شال)
بوویت.

واتای (خه میصه) و (ئینبیجانیه):

(خه میصه) ناوی جوره جلو بهرگیکه، له خوری دروست
کراوه و نه خش و نیگاری له سهر بووه.^{۲۷} ئه م پۆشاکه له لایه ن
صه حابه یه که وه به ناوی (ئه بوجه هم) به دیاریی دراوه به پیغه مبه ر
(ﷺ)، به لام وه ک گوتمان پیغه مبه ر (صلی الله علیه وسلم)
زانویه تی که (ئه بو جه هم) پۆشاکیکی تری هه یه به ناوی
(ئینبیجانیه ی کوردی)، بویه فهرموویه تی: (خه میصه) که ی بو
به رنه وه و (ئینبیجانیه) که ی بینن بوم.

(ئینبیجانیه) به پیی پئناسی زمانزانان: جلیکی زبره و نه خش و
نیگاری تیدا نیه و له مهره زی حه یوان دروست ده کریت. دیاره
نیسبه تده نه بو شوینیک یان هوزیک به ناوی (انبیجان). میژوونوسی

عیراقیی به توانا عه‌باس عه‌زاوی، وشه‌ی (انبیجان)ی له‌ریزی هۆزه
عیراقییه‌کاندا هیناوه، گوایه‌لقیکه‌ئه‌چنه‌وه‌سه‌ر هۆزی گه‌وره‌ی
(ئه‌سه‌له‌م)، که‌سه‌ردمیگی دێرینه‌وه‌هاتوونه‌ته‌عیراق.^{٢٨}

(ابن حجر العسقلانی) له‌رافه‌ی فه‌رموده‌که‌دا گوتیه‌تی:
" (ئینبیجانیه) که‌یان هیناوه‌په‌مه‌به‌ر ﷺ کردییه‌به‌ری. ئه‌وه
په‌وشاکه‌له‌مه‌ره‌زی زبیری هه‌یوان دروست ده‌کری‌وه‌له‌ولاتی
کوردانه‌وه، له‌گوندیک‌به‌ناوی (ئینبیجان) ده‌یانه‌ینا.^{٢٩} پێشه‌وا
(نه‌وه‌وی)ش ده‌لێت: " (ئینبیجانیه) جو‌ره‌جلو‌به‌رگیکی زه‌ره، که‌
نه‌خشو‌نیگاری تیدا‌نیه"^{٣٠}

له‌فه‌رموده‌یه‌کی تر‌دا عائیشه‌ی هاوسه‌ری پێغه‌مه‌به‌ری خوا
به‌سه‌ره‌اته‌که‌ته‌واو ده‌کاتو ده‌لێت: (وأخذ کردیا کان لأبي جهم،
فقيل: يا رسول الله! الخميصة خيرا من الكردي)^(٣١)، واته: پێغه‌مه‌به‌ر
(ﷺ) جله‌کوردییه‌که‌ی (ئه‌بو جه‌م)ی وه‌رگرت. هه‌ندی وتیان
ئه‌ی پێغه‌مه‌به‌ر! (خه‌میسه) که‌باشتر بوو له‌کوردییه‌که‌.

من پیم وایه‌له‌ویوه‌ئه‌و تیبینییه‌یان داوه‌که‌جله‌کوردییه‌که‌
چۆغه‌ی چنراوی ده‌ستی کورده‌واری بووه‌و، شال بووه‌، دیاره
له‌به‌ر زبیرییه‌که‌ی هه‌زیان کردووه‌(خه‌میسه) که‌له‌به‌ر بکات.!

به لām پیغه مبهری خوا وه لāmی دانه وهو، جیاوازیه ئه و جله ی له گه ل
 جله کوردیه که بو روونکردنه وهو، فه رموی: (ئهی تریان واته
 خه میصه که) له نوێژه که مدا سهیری نه خش و گوله کانیم ده کرد. ۳۲
 بانگخوازی ناسراوی عیراقیی (محمد أحمد الراشد) ^{۳۳} ده لیت:
 "ئهو (ئینبجانیه) کوردیه یان بردووه بو پیغه مبهری خواو له بهری
 کردووه. ئه مهش شه رف و سه به رزییه بو هه موو کوردییکی
 هاوچه رخ. ۳۴"

ئهو ی ئه مه پشتراست ده کاته وه فه رموده یه کی پیغه مبهری
 خویه که (ئبو هورهیره) بۆمان ده گێرپه ته وه، ده لی: "پۆژیکیان
 له گه ل پیغه مبهری خوا (ﷺ) چووینه بازار. پیغه مبهر (ﷺ) لای
 کوتا لفرۆشه کان دانیشته و چند شه روا لیک ی کړی به چوار
 دره م... عه رزم کرد ئه ی پیغه مبهری خوا (ﷺ)! جه نابت شه روا ل
 له پی ده که ی؟ فه رمووی: به لی، له سه فه رو، له ماله وه، شه وو پۆژ.
 چونکه من فه رمانم پیکراوه که پۆشته بم، شتی کیشم نه دی له م
 شه روا له باشتر مرۆف دابپوشیت. (۳۵)

لێرده دا سه ره پای ئه وه ی وشه ی (سروال) له ناو عه ره بیدا زۆر
 به کار ده بری و بو جۆری جل و به رگی عه ره بیش ده گوتری، به لām له

بنه پرتدا وشه که کوردییه، جا له بهر ئه وهی کورد زۆر نه ناسراوه و
له بهر ئه وهی فارس خاوه نی ئیمپراتۆریهت بوون، هر وشه یه کی
عه جه می غهیره عه ره بییان بهرگۆی که وتبی، وتویانه: ئه و وشه یه
فارسییه و کراوه به عه ره بی. عه سقه لانی له شه رحی وشه ی
(سروال) دا ده لئی: " (سروال) وشه یه کی فارسییه و کراوه ته عه ره بی،
له زمانیکی تریشدا پیی ده لئین: شهروال. (۳۶)

سه رچاوه زمانه وانیه کان ده لئین: " (سراویل) جل و بهرگی نیوه ی
خواره وهی جه سته یه، ناوک هه تا ههردوو پیی داده پۆشی. "
ههروه ها ده لئین: " شهروال جل و بهرگیکی فراوانه، بۆ به شی
خواره وهی جه سته، بۆ زیاده ئیسراحت گوشادو فراوانه، له به شی
نزیك قاجدا ته سك ده بیته وه. له سهروو ناوک به ته نافیك
ده به ستری. " (۳۷)

دیاره به م تاییه تمه ندیی و ناو نیشانانه دا تی ده گهین مه به ست له
(سروال) هه مان شهروالی کوردییه که پیغه مبه ر (ﷺ) له بازاری
مه دینه چه ند دانه یه کی لی کرپوه. به شه کانی تری فه رموده
پیشوو هه که ش ده یسه لمینی که جووری قوماشه که ش (شالی)
کوردیی بووه.

به‌لگه‌یه‌کی تر که گومان زیاد ده‌کات که کوتالفروشه‌که کورد بووبیت ئه‌وه‌یه که له هه‌مان پړوايه‌تدا هاتووه، (أبو هريرة) ده‌لئیت: کاتی که کوتالفروشه‌که بۆی ده‌رکه‌وت که کړپاره‌که پینغه‌مبه‌ری خواجه (ﷺ)، په‌لاماریدا که ده‌ستی ماچ بکات. پینغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌ستی راپسکاندو فهرمووی: ئه‌م کاره عه‌جه‌مه‌کان له‌گه‌ل پادشاکانیان ده‌یکه‌ن، من پیاویکم له ئیوه! (۲۸)

ئه‌مه ئه‌و گومانه به‌هیز ده‌کات که فروشیاره‌که عه‌ره‌ب نه‌بووه، چونکه ئه‌گه‌ر عه‌ره‌ب بووايه ده‌یزانی که ده‌ستم‌اچکردن له‌ناو عه‌ره‌باندا باو نیه‌و په‌لاماری ده‌ستی پینغه‌مبه‌ری نه‌ده‌دا بۆ ماچکردنی.

هه‌روه‌ها له‌م پړوداوه‌وه له‌وه تیده‌گه‌ین که دانیش‌توانی مه‌دینه‌ی پایته‌ختی ئیسلام، هه‌موو جوړه‌جلو به‌رگیکی تیدا فروشراوه‌وه هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌کیش پاریزگاریی له‌ نه‌ریت و پۆشاک‌ی نه‌ته‌وه‌ی خۆی کردووه‌وه پینغه‌مبه‌ریش جیاوازیی نه‌خستوووه‌وه هه‌رکامیانی به‌دل بوویی، له‌به‌ری کردووه‌وه.

بۆ سه‌لماندنی ئه‌م راستییه‌گه‌پام به‌ سه‌رچاوه‌کانی فهرموده‌دا، بۆم ده‌رکه‌وت که له‌جلو به‌رگدا هه‌موو په‌نگیکی له‌به‌ر کردووه‌وه،

له ره‌نگی سپی،^(٣٩) ره‌ش،^(٤٠) سوور،^(٤١) زهرد.^(٤٢) دیاره له‌به‌ر ئەم دیارده‌یه که له میژوودا هاتووه: "نه‌بیزراوه و نه‌بیستراوه که پیڤه‌مبەر (ﷺ) قه‌ده‌غه‌ی که‌سیکی کردبێ له‌و عه‌جه‌مه (غیره عه‌ره‌ب)انه‌ی که چوونه‌ته لای به جلی خۆیانه‌وه، یان هانیان بدات بۆ له‌به‌رکردنی جلو به‌رگی عه‌ره‌بی."^(٤٣)

دیاره ئەو به‌شه‌ی ئاساییه که جلو به‌گی نه‌ته‌وه‌کان ئازاد بووبی، یان که‌سه غه‌یره عه‌ره‌به‌کانی دانیشتووی مه‌که‌و مه‌دینه‌و شاره‌کانی تر، ئازاد بووبن به‌ له‌به‌رکردنی جلو به‌رگی خۆیان.

تا ئێره گومانی تێدا نیه، چونکه ئیسلام زۆر دژی تواندنه‌وه‌ی نه‌ریت و کلتوری په‌سه‌ندی نه‌ته‌وه‌کان بووه. به‌لام ئەوه‌ی له‌م به‌سه‌ره‌اته‌دا ده‌رده‌هینریت ئەوه‌یه که له بازاردا فرۆشیاری کورد هه‌بووه، جلو به‌رگی کوردی - به‌تایبه‌تی شالی - فرۆشتووه‌و پیڤه‌مبەر (ﷺ) کپاری ئەو جله بووه. دوپاتی‌شی کردۆته‌وه که شه‌وو پۆوژو له سه‌فه‌رو له مائی خۆیدا له‌به‌ری کردووه‌و به‌ باشترین جلو به‌رگی زانیوه، له‌به‌ر ئەوه که وه‌ک جلی شامی و یه‌مه‌نی و ولاتانی تری نزیکی حیجاز، نه‌خش و نیگاری تێدا نه‌بووه‌و ساده‌و

ساكار بووه، چونكه شالى كوردی وهك دیاره هیچ جوړه وینهو نیگارکی تیدا دانانریت.

ههروهها له مهوه ئه وهش دهسه لمیت كه كۆمه لگه ی عه ره بی ئه و كاته، ئاشنا بوون به جلو به رگیك كه پیی وتراوه جل و به رگی كوردی (الإنبيجانية الكردية). ئه م ئاشناییه به جلو به رگی كوردی ته نها بو جلو به رگی پیاوان - واته شال نه بووه، به لكو جلو به رگی كوردی ژنانه ش ناوو ناوبانگی له ناو كۆمه لگه ی عه ره بیدا هه بووه. به پاده یه كیش ئه و جلانه سه رنجی پاكیشاون كه جلو به رگی ژنه خوړییه كانی به هه شتتیا ن به جلی ژنانی كورد شوبه اندوو ه. (ابن الراوندي) ده لیت: "جلو به رگی ئه هلی به هه شت له سوندوسو (ئیسته بره ق) و ئاوریشمه و بازنو ده سته بندی زیو زیو ده پۆشن، به پاده یه ك كه له به رگی ژنانی كورد ده چن." (٤٤)

شه شه م / ناماژه به نه ته وه ی كوردو كلاشی كوردی

له هه ندیک فه رموده دا:

وهك پیشتەر گوتمان جی گومان نیه كه پیغه مبه رو یارانی تا پاده یه ك ئاشنا بوون به نه ته وه یه ك به ناوی كورد، هیچ نه بی به بوونی یاوه ریکی وهكو (جابان) ی كوردی، یان له پیی هات وچوو

ئال وگۆرى بازىرگانىيەوۋە لە نىۋان و لاتانى شامو عىراقى ئەو سەردەمەدا، كە دەروازەيەك بوۋە بۇ كرانهوۋە بەسەر و لاتى فارسدا. بۇيە جگە لەو فەرمودەو رىۋايەتەنى باسما كىردى، لە كاتى تىرىشدا پىغەمبەرى خوا ئاماژەى كىردوۋە بۇ نەتەوۋەى كوردو ھەندىك ناونىشانى وتوۋە كە ئەوان دەگىتتەوۋە. يان يارانى لە راقەى فەرمودەكانىدا گەيادوويانە كە مەبەستى پىغەمبەر (ﷺ) لە باسى ھەندىك نەتەوۋەو ناونىشانىان، نەتەوۋەى كوردە.

يەككىك لەو فەرمودانە فەرمودەيەكى (صەحىح) و دروستە، دەفەرموى: (لا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوما نعالهم الشعر). لە رىۋايەتتىكى تردا فەرموى: (وهو هذا البارز).^(۴۰) واتە: پۇژى دوايى نايەت تا لەگەل قەومىكدا شەپ نەكەن، كە پىللاۋەكانىان لە موو دروستكراون. ئەوانىش ئەم نەتەوۋە (بارز)ەيە.

من بەپىي سەرچاۋە مېژووويەكان بۆم پوون بۆتەوۋە كە جگە لە كورد ھىچ نەتەوۋەيەكى تر لەوانەى لە ناوچەكەدان و نىزىكى عەرەبن، پىللاويان لە موو دروست نەكردوۋە. ديارە ئەمەش ئاماژەيە بە (كلاش)ى كوردى، كە ديارە لەوكاتەشدا ۋەك بەرھەمىكى خۆماليى

كورد ناسراوهو بۆته ناونیشان بۆ كوردانو نمونه شيان به ولاتاندا
چوه.

بۆيه سه حابى ناسراو (ئهبو هريره) له راقهى ئه م فهرموده يه دا
وتويه تى: "مه به ست له (البارن) - له فهرموده كه ي پيشه وه دا -
كورده كانن."^(٤٦) ههروه ها چه ندين زاناي تريش دووپاتيان
كردۆتوه ئه و قه ومه ي كه له و فهرموده يه دا پيغه مبه ر (ﷺ)
ئاماره ي پيكر دوون، قه ومى كورده.^{٤٧} (ابن الاثير) يش ده لى:
" (بارن): ناوچه يه كى نزيكه له (كرمان) و ناوچه يه كى شاخاوييه، له
هه ندى ريوايه تدا وتراوه: ئه وانه كوردن."^(٤٨)

ماوه ته وه ئه وه بلين كه ناوى زۆربه ي شارو شارۆچكه و گوندو
ناوچه كان به تيپه رينى كات ئال وگۆرى زۆريان به سه ردا ديت،
به جۆرىك كه هه ندىك جار زۆربه ي پيته كانى وشه يه ك ده گۆرين و
كه ميك له پيته ئه صلييه كان ده ميننه وه. بۆ نمونه: شارىكى وه كو
(هه مه دان) كه پايته ختى ده ولته تى كورده ماده كان بووه، له
بنه رهدا (ئه كباتان) بووه، به لام به تيپه رينى كات بۆته هه مه دان.^{٤٩}
مه به ست ئه وه يه ناتوانرئت به دلنيايي ئه و شوينه بناسرئته وه كه

له وکاتهدا به (بارز) ناسراوه، به لام ئه وهندهی سه لماوه که
ناوچه یه ک بووه له سه رزه ویی کوردستان.

زانێت

په راویزه کان:

- ۱ - أرمينيا حسب دليل العالم، س. يراميان، ۱۹۶۳، ص: ۵۳. ئه ويش له كتيبي: الأكراد، أرشاك، لا: ۱۲۷، وهريگرتووه.
 - ۲ - ياقوت حه مهوى له برگه ي باسى (باقهردي)، ده لئيت: "هه شتيان يه كيكه له گونده كانى نزيك باقه ردي".
 - ۳ - ابن حوقل، ص: ۱۵۷، الأضطخري، ص: ۸۷. أخبار الزمان، المسعودي، ص: ۶۰. المقدسي، ص: ۶۰.
 - ۴ - الأعلاق النفيسة، ابن رسته، چاپى ليدن، ۱۸۹۵ز، به رگى ۷، لا: ۱۹۵.
 - ۵ - ناوى ئه م گونده ي كوردستان (باقهردي) له ده يان سه رچاوه ي تردا هاتووه، له وانه: تاريخ الطبري، روداوه كانى سالى ۱۷۴. الكامل في التاريخ، ابن الأثير الجزري، ۵ / ۲۸۷. تاريخ مختصر الدول، ابن العبري، لا: ۱۳. معجم البلدان، ياقوت الحموي، ۴ / ۳۳۷. الأخبار الطوال، أبو حنيفة الدينوري و.. هتد.
 - ۶ - الجامع لأحكام القرآن، الطبري، ۹ / ۴۲.
 - ۷ - سايتى (شبكة النبأ المعلوماتية) له ۲۵ / جمادي الآخرة / ۱۴۲۸، به رامبه ر. ۱۰ / ۷ / ۲۰۰۷، بابه ته كه و ته نانه ت ويئه ي پارچه دوزراوه كانيشى دابه زاندووه. بو بينيني ويئه كان سه يري ئه م دوو سايته
- بكه: www.noahs-ark.com - www.anchorstone.com

anchors.com له کۆتایی ئەم کتێبه شدا ده توانیت نمونه له و وینانه

ببینیت. جی باسه که ئەم بابته کراوه ته فلیمیکی دیکۆمینتاریی

به ناوینیشانی Noah's ark The Discovery of، واته:

(دۆزینه وهی که شتییه کهی نوح). فلیمه که له ده رهینانی:

۲۰۲۰ Knowledge، سالی ۱۹۹۷ز.

۸- ته فسیری (ابن کثیر)، له راقه ی ئایه کانی سورته ی (القمر) دا.. جگه له (ابن کثیر) ئەم ته فسیرانه ی خواره وه م سه یر کرد، هه موو له بهر پۆشنایی ئەو ئایه ته ی سه ره وه دا، ئەوه دوویات ده که نه وه، که خوای گه وره که شتییه که ی له سه ر کێوی (جودی) بۆ په ندو عیبه رت هیشتۆته وه: (جامع البیان) ی (طبری)، ته فسیری به غه وی، (فتح القدير) ی شه وکانی، (تفسیر القرآن) ی ئالوسی، (الدر المنثور) ی (سیوطی)، (التحریر والتنویز) ی (محمد الطاهر بن عاشور)، ته فسیری (أبو السعود)، ته فسیری نه سه فی.

۹- تفسیر التحریر والتنویز، محمد الطاهر ابن عاشور، ج ۱۵، سورة القمر، ئایه تی ۱۴ و ۱۵.

۱۰- صحیح البخاری، کتاب تفسیر القرآن، باب تفسیر: اقتربت الساعة وانشق القمر.

۱۱ - الكامل في التاريخ، ابن الاثير الجزري، ۵ / ۲۸۷.

۱۲ - ته فسیری (ابن کثیر)، له ته فسیری نایه تی (۱۶) ی سوره تی (الفتح) دا.

۱۳ - بؤ ئەم بۆچوونانه بپوانه: ته فسیری (روح المعانی)، (الألوسی)، ۱۰۳/۲۶.

۱۴ - ته فسیری (روح المعانی، الألوسی)، له ته فسیری نایه تی (۱۶) سوره تی (الفتح) دا، ۶۷/۱۷.

۱۵ - هه مان سه رچاوه . ۶۷/۱۷.

۱۶ - سه یری (جامع البيان في تفسير القرآن) ی (ابن جریر الطبری) له ته فسیری نایه تی (۶۸) ی سوره تی (الأنبياء)، هه روه ها ته فسیری (ابن کثیر) و ته فسیری (فتح القدير) ی (شه وکانی) و (النکت والعيون) ی (ماوه ردی) و (معالم التنزيل) ی (به غه وی).

۱۷ - سیر اعلام النبلاء، الذهبی، ۱۷۹/۶، وتهذيب التهذيب، ابن حجر العسقلاني، ۱۱۱/۹.

۱۸ - ته فسیری (روح المعانی)، (نالوسی) له ته فسیری نایه تی (۱۶) ی سوره تی (الفتح) دا.

۱۹ - ته فسیری (مفتاح الغيب) ی رازی له نایه تی (۱۶) (الفتح) دا.

۲۰ - تاريخ الأمم والملوك، الطبري، ۲۳۳/۱.

۲۱ - ته فسیری (زاد المسیر) ی (ابن الجوزي)، له راقه ی نایه تی (۷۱) ی (الأنبياء).

۲۲ - (ابن کثیر) له ته فسیری ثایه ته که دا ئه مه ی گوتووه . دیاره (حران) به پیی هه موو میژوونوسان و جوگرافیناسان، به شیکه له کوردستان، چونکه که وتوووه ته باکوری خوره لاتی تورکیا، نزیک پرویاری (بلیخ) له سه روی شاری (جزیره) هوه .

۲۳ - زۆریه ی میژوونوسان ئه مه یان دوویات کردۆته وه . بۆ نمونه پروانه: (تاریخ الرسل والملوک، الطبری، ۱/ ۲۴۴).

۲۴- ته فسیری (الطبری)، ۱۸/ ۴۷۰.

۲۵ - أسد الغابة في معرفة الصحابة، ابن الأثیر الجزری، ههروهه له:

(الإصابة في تمييز الصحابة، ابن حجر العسقلانی).

۲۶ - موسنده ی ئه حمده، ژماره ۱۳۴، ۱/ ۳۰۳.

۲۷ - دهقه عه ره بییه که ی فه رموده که به م جوړه یه: (عن عائشة رضي

الله عنها) أن النبي (ﷺ) كان له خميصة لها أعلام. فقال: شغلتنی أعلام

هذه، إنهبوا بها إلى أبي جهم، وأتوني بإنبيجانيته. ئه م فه رموده یه

چوار جار له سه حیچی بوخاری، به ژماره کانی: ۳۶۰، ۳۷۳، ۷۱۰،

۵۳۶۹)، سئ جار له سه حیچی موسلم، به ژماره کانی: ۸۶۳، ۸۶۴،

۸۶۵)، چوار جار له موسنده ی ئه حمده، به ژماره کانی: ۲۲۹۵۸، ۲۳-

۶۰، ۲۴۲۷۳، ۲۴۴۵۴)، ههروهه له (ابن ماجه، به ژماره: ۳۵۴۰،

(نه سائی، به ژماره: ۷۶۳)، (موطأ مالك، به ژماره: ۲۴ و ۲۰۵) یش

هاتووه. قسهكهى (عوروه)ش لای (أبوداود) به ژماره(۹۱۵) هاتووهو،
سه نه دی (صحيح)ه.

۲۸ - معجم المعاني، پیتی خ.

۲۹ بپوانه: عشائر العراق، عباس العزاوي، ۶۵/۱.

۳۰ عبير الوعي، محمد أحمد الراشد، الرياض، ۲۰۰۹، ص: ۷۹. له (فتح
الباري، ابن حجر العسقلانی) وهری گرتووه.

۳۱ شرح النووي على صحيح مسلم، كتاب المساجد، باب كراهة الصلاة
في ثوب له أعلام. ههروهها: عون المعبود، العظيم آبادی، ۴۰۹/۲.

۳۲ سنن أبي داود، به ژماره: ۱۰۹۱۵، ته حقيقي ئه لبانی، سه نه دی
فه رموده كهش (حه سه ن)ه.

۳۳ ده قى عه ره بيبى ئه م به شهى فه رموده كه به م جو ره يه: (إني كنت
أنظر إليها في الصلاة). (صحيح أبي داود، بسند حسن، الرقم: ۹۱۵).

۳۴ ئه وه ناوى خوازراويه تى، ناوه ئه سلبيه كهى برى تيبه له: عبد المنعم
صالح العلي.

۳۵ عبير الوعي، محمد أحمد الراشد، الرياض، ۲۰۰۹، ص: ۷۹.

۳۶ ده قه عه ره بيبه كهى به م جو ره يه: (قال ابوهريرة: دخلت يوما السوق
مع رسول الله ﷺ)، فجلس إلى البزازين، فاشترى سراويل بأربع
درهم... فقلت: يا رسول الله! إنك لتلبس السراويل؟ قال: أجل في السفر

والحضر، والليل والنهار، فإني أمرت بالستر، فلم أجد شيئاً أستر منه.)،
 ثم فهرمودهيه: (بوخارى و ترمذى) گېراويا نه ته وهو، له م سه رچاوانه شدا
 هاتووه: (الفوائد المجموعه، الشوكاني (٤١٩))، (مجمع الزوائد، الهيتمي،
 ١٤٢/٢) و زور سه رچاوه ي تريش.

٣٧ إرشاد الساري، شرح صحيح البخاري، ابن حجر العسقلاني،
 (١٠٩/٣). ههروهه له چه ندين سه رچاوه ي ترده هاتووه.

٣٨ قاموسى (معجم المعانى الجامع)، بيتى (س).

٣٩ به شيكه له هه مان فهرموده ي پيشه وه كه ده كه كه يمان هينا.
 عره ببيه كه ي به م جور هيه: (وَتَبَّ إِلَى يَدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 يُقْبَلُهَا، فَجَذَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ مِنْهُ. وَقَالَ: هَذَا إِنَّمَا
 يَفْعَلُهُ الْأَعَاجِمُ بِمُلُوكِهَا، إِنَّمَا أَنَا رَجُلٌ مِنْكُمْ... وَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّرَاوِيلَ.. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنَّكَ لَتَلْبَسُ السَّرَاوِيلَ؟
 قَالَ: " نَعَمْ، وَبِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَفِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ، فَإِنِّي أُمِرْتُ بِالتَّسْتُرِ،
 فَلَمْ أَجِدْ شَيْئًا أُسْتَرُ مِنْهُ..)

٤٠ له فهرموده ي ژماره (٣٠٣٦) ي (موسنه دى نه حمه د) دا ئاماژه ي پى
 كراوه.

٤١ له فهرموده ي ژماره (٣٣٧٦) ي (صه حيحى موسلم) دا ئاماژه ي پى
 كراوه.

٤٢ له فرموده‌ی ژماره (٣٠٦٥) ی (ابو داود) و، ژماره (١١٣٧) ی
(موسسه‌ی نه‌حمه‌د) دا هاتووہ .

٤٣ له فرموده‌ی ژماره (١٣٧) ی (ترمذی) دا هاتووہ .

٤٤ التراتیب الإدارية (نظام الحكومة النبوية)، عبد الحي الكتاني،
(١/٤٤٢). كورد له سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ)، محمد مه‌لا محمود
تاوگوزی، لا: ٥٥. ده‌قه عه‌ره‌بییه‌که‌ی ده‌لی: "ملايس أهل الجنة من
السندس والإستبرق وأساور الفضة والذهب ... إنها تجعلهم يشبهون
عروس الأكراد.."

٤٥ سه‌حیحی بوخاری، به ژماره: (٣٥٨٧، ٣٥٩١). هه‌روه‌ها:
سه‌حیحی موسلم، به ژماره: (٧٤٩٤).

٤٦ فتح الباري، ابن حجرالعسقلاني، ٢/٩٩٩. هه‌روه‌ها: البداية
والنهاية، ابن كثير، (٢٥٠١٦).

٤٧ له‌وانه: (عه‌سقلانی) له (ارشاد الساري ٤٩١٦)، (العيني) له (عمدة
القاري في شرح البخاري)، (١٩٤/٢٤) أبو نعيم، له (المستدرک) (١/٨٧)
٤٨ النهاية في غريب الحديث والأثر، وشه‌ی (برز).

٤٩ نه‌مه‌ زۆربه‌ی میژونوسان دوپاتیان کردۆته‌وه . له‌وانه: یاقوتی
حه‌مه‌وی له (معجم البلدان). بروه‌انه: ساي‌تی ویکیپیدیا، دانشنامه‌ی ئازاد.

چەند دیمەنیك له كۆی جودی و ئەگەری پارچەیی كەشتی نوح

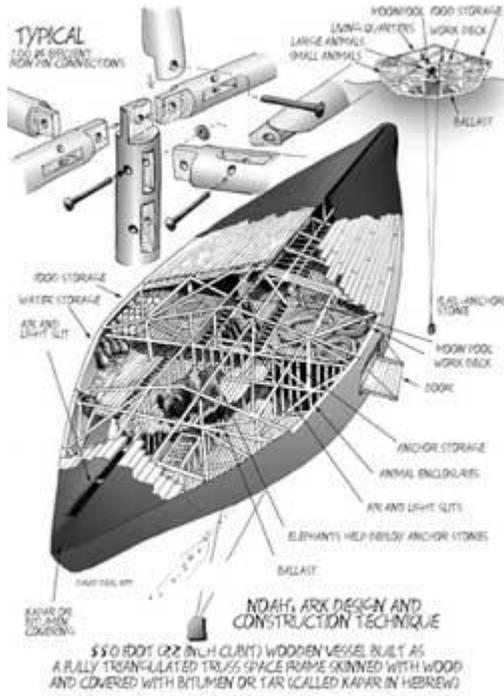
دیمەنیك له جیی ئەنگەرگرتنی كەشتی نوح لەسەر كۆی جودی

پارچه یه که له که شتی نوح که له سه ر کیوی جودی دوزراوه ته وه

راستی

کاریکی شیکاریی که له سه‌ر پیوه‌رو ئه‌ندازه‌و قه‌باره‌ی که شتی نوح کراوه
(سه‌رچاوه‌ی وینه‌کان: تۆری (النبا) بۆ هه‌والۆ زانیاریی، سالی ۲۰۰۷ز).

مؤلفان

مؤلفان